

Nová koncepcia výtvarnej výchovy na ZŠ

autori textu Daniel Fischer, Marián Mudroch, Ladislav Čarný

V súčasnosti platné učebné osnovy splnili vo svojej dobe pozitívnu úlohu - oslobodili výtvarnú výchovu (ďalej VV) od postavenia predmetu, ktorý bol podriadený cieľom vzdelávacích predmetov (geometrii, prírodopisu a pod.) a definovali ju ako predmet esteticko-výchovný. Negatívom tohto kroku bolo, že tým predmet upadol do opačného extrému - do určitej jednostrannosti cieľov a redukciou svojho zmyslu sa stal výchovou, ktorá bola jednostranne postavená najmä na estetickom cítení. Tým síce kompenzoval nedostatok citovej a zmyslovej výchovy v škole, ale nevyužil výchovný potenciál, ktorý poskytuje výchova výtvarným umením.

Základné východisko novej koncepcie je poznanie, že VV ponúka jedinečný priestor pre rozvíjanie všetkých psychických zložiek osobnosti žiaka, a to aktívnou účasťou na dobrodružstvách tvorby prostredníctvom získavania autentických skúseností z laborovania s materiálom a jeho pretvárania na výtvarný jazyk (laborovanie vychádza z bohatosti procesov, spôsobov tvorby a overovania vizuálnych znakov vo výtvarnom umení).

Toto východisko sa pokúsime rozviesť a podložiť argumentmi v nasledujúcom texte.*

I. VV ponúka priestor pre rozvíjanie osobnosti žiaka v úplnosti jej všetkých psychických zložiek.

Z psychologického hľadiska sa operačné pole výtvarných činností nachádza na križovatke divergentného a konvergentného myslenia. Osciluje medzi racionálnym a emocionálnym, vedomým a nevedomým, spája myslenie a imagináciu, logiku a poetiku. Vytvára priestor pre úsudok aj intuíciu, pre výklad sveta i pre tajomstvo – výtvarným jazykom vypovedá o svete, ktorý nevysvetľuje (učí zaujímať adekvátne stanovisko k nie úplnej rozumovej poznateľnosti sveta).

Z toho vyplýva, že VV má jedinečnú možnosť formovať osobnosť žiaka v jej celistvosti.

Pre názornejšie predstavenie potreby väčšej komplexnosti edukačného procesu uvedieme porovnanie s predmetmi, ktoré rozvíjajú logické a pojmové myslenie a ktoré sú považované v súčasnom kurikule ZŠ za tie, ktoré v najväčšej miere formujú žiaka.

Takéto predmety zastupujú jednak predmety ktoré pracujú s operáciami propozičného myslenia, s pojmi v logických štruktúrach, so zrejmosťou príčinnosťou javov a s tvarovou a priestorovou predstavivosťou v racionálnych súvislostiach (matematika, prírodovedné predmety – vo forme, ako sú tradične vyučované na ZŠ).

Druhou, ale súvisiacou skupinou predmetov sú predmety formujúce pojmové myslenie v gramatických štruktúrach. Žiak sa učí narábať so slovom a textom a skôr v polohe poznatkov ako skúseností je uvádzaný do jazykovej kultúry a literatúry. Tieto predmety (najmä slovenský jazyk, literatúra a ďalšie humanitné predmety) v súčasnej forme nedostatočne rozvíjajú schopnosti komunikovať jazykovými prostriedkami, t.j. literárnu tvorivosť, „rečové hry“, rétoriku a persváziu.

Rozvíjanie spomínaných druhov myslenia považujeme za veľmi dôležité, ale pri váhe, ktorú tieto predmety majú v učebných plánoch ZŠ, je výstupom často príliš jednostranná profilácia žiaka najmä na racionálny (vedecko-technický) diskurz, resp. na pragmatiku presadzovania a prijímania názorov.

---

* pre názornosť používame v texte terminológiu na pomenovanie rôznych psychických javov, ktoré sú v skutočnosti – ako súčasť osobnosti – spojené a neoddeliteľné

Výchova umením - prostriedkami umenia aktivizuje neverbálne myslenie (v obrazoch, zvukoch, gestách, pohybe...), a zároveň ho prepája s pojmovým myslením (pomenovanie a vyjadrovanie prostredníctvom metafory...) a s logickým myslením (výstavba formy, znaku...). Rozvíja sa teda v prvom rade obrazotvornosť (fantázia), ale zároveň sa konfrontuje s možnosťami realizácie predstavy (nápadu, vízie, zážitku, až po krehký pocit...) prostredníctvom materializovaných znakov (formálnych, technických postupov a reči materiálu). Narábanie s výrazovými prostriedkami a ich usporiadanie do kompozície je procesom zviditeľnenia predstavy.

Účasťou na tvorivom procese sa realizuje podstatný princíp tvorivosti: oscilovanie a kooperácia medzi vedomými a nevedomými (podvedomými) zložkami osobnosti: S prevahou **cítienia, vnímania a intuície** vznikajú nové nápady, idey a koncepty, ktoré na tejto mimoracionálnej úrovni nedokážeme vyhodnotiť, ale prostredníctvom **kritického myslenia** (intelektu) sme schopní ich vyhodnocovať, pomenovávať a reflektovať.

Výtvarná výchova predstavuje v rámci obsahu vyučovania jedinečnú možnosť tematizovať **základné antropologické koncepty**:

- a) koncepty časopriestoru (*čas, priestor, pohyb, mierka, hĺbka, výška, šírka ...*)
- b) kultúrne archetypy vyjadrovania prírody (*živly, prírodné polarities...*)
- c) kategórie estetického prežívania (*krása, škaredosť, neurčitost', drsnosť, jemnosť ...*)
- d) kategórie uvedomovania si osobnej a kultúrnej identity (*ja, iný, cudzinec, priateľ, postihnutý ...; kultúrne rozdielnosti vo vizuálnom vyjadrovaní sveta*)
- e) kategórie afektivity (*radosť, bolesť, smútok, náladu ...*).

Na výtvarnej výchove žiak spracováva (mentálne i formálne) symboly, ktoré vizuálne vyjadrujú jeho **predstavy a fantazijné koncepty**, alebo sa odvolávajú na **javovú stránku sveta**.

Do skupiny výchov umením by sme mohli za ideálnych podmienok zahrnúť výtvarnú, hudobnú, literárnu, dramatickú a pohybovú výchovu. Keďže dramatická výchova v kurikule školy absentuje a pohybová výchova je redukovaná na telocvik (zameraný ťažiskovo na športový výkon a fyzickú zdatnosť), ostáva výtvarná, hudobná a literárna výchova. Z nich je žiaľ len výtvarná výchova koncipovaná tak, že sa žiaci neučia iba o umení a jeho interpretácii, ale prostredníctvom umenia – praktickou výtvarnou činnosťou – získavajú skúsenosti s tvorbou. Všetko, čo je vo výtvarnej výchove **obsahom edukácie**, je aj **predmetom aktívnej činnosti** žiaka. I keď je takáto metóda predstaviteľná aj v hudobnej a literárnej výchove (a aj na iných predmetoch) – tradícia i súčasná prax našej školy je iná: tak v hudobnej ako aj v literárnej výchove takmer úplne absentuje tvorivé laborovanie s hudobnými a literárnymi prostriedkami.

Súhrn: V rámci kurikula ZŠ, ktoré málo aktivizuje tvorivosť žiakov, je atomizované a preťažené informáciami (s jednostranným dôrazom na rozumový rozvoj a kvantitatívnu stránku vedomostí), a tiež redukované vzhľadom na celistvosť psychického priestoru žiaka, dávajú tieto fakty výtvarnej výchove predpoklad stať sa integrujúcim predmetom. Inými slovami – VV môže vytvárať veľmi prospešnú spoločnú platformu aj pre zdanlivo tak vzdialené predmety ako sú fyzika, chémia, matematika, biológia, zemepis, jazyky... keďže na základe interdisciplinárnosti a intermediálnosti, vlastnej charakteru súčasného výtvarného umenia, môže prepojiť témy i procesy najrôznejších oblastí ľudského poznávania.

VV je jediným predmetom ZŠ, ktorý má predpoklady výlučne prostredníctvom praktických činností rozvíjať tvorivosť.

Z tohto pohľadu má výtvarná výchova – ako ju chápe nová koncepcia – nezastupiteľné miesto vo formovaní žiaka ZŠ.

II. Druhým faktorom, z ktorého vychádza nová koncepcia učebných osnov, je bohatosť procesov, spôsobov tvorby a overovania možností vizuálnych znakov vo výtvarnom

umení. Ak tieto postupy aplikujeme do edukačného procesu, dávajú možnosť podstatne rozvinúť **vyjadrovacie** a **duševné** schopnosti žiaka. Tieto výchovné možnosti výtvarného umenia neboli doteraz dostatočne pochopené. Ich osvojenie si nepredstavuje len spoznanie kultúrnej tradície (smerov a štýlov), pretože umelecké snaženia anticipujú rôzne „čítania“ sveta a poskytujú možné modely pohľadu na stav vecí okolitého sveta a na vzťah vnútorného sveta žiaka so svetom vonkajším. Tým sa stávajú „barometrom“ reflektovania sveta a určite rovnocenným partnerom pre vyjadrovanie sveta s prostriedkami vedeckého bádania – zahŕňajú totiž aj tú časť skúsenosti človeka, na ktorú veda v jej súčasnom (prevažne pozitivistickom) ponímaní nemá nástroje. Preto aktívny zážitok procesov výtvarného umenia (tvorivých výtvarných činností) „doladuje“ žiaka na frekvencie myslenia o súčasnom svete, je efektívnou cestou k porozumeniu a aktívnej účasti na kultúre v najširšom zmysle.

Súhrn: Cieľom takto ponímanej výchovy umením je formovať zrelú osobnosť, ktorá dokáže mať vlastný názor, vlastný vkus a autentický tvorivý vzťah k svetu (na rozdiel od zredukovaného konzumného vzťahu) a je teda schopná prekonať pragmaticko-užívateľskú závislosť od neho a prežívať život v jeho väčšej úplnosti, na kvalitatívne vyššej úrovni.

III. V súčasnom kurikule základného vzdelania nie je venovaná prakticky žiadna pozornosť takým dôležitým médiám, akými sú **film (video), architektúra, fotografia, dizajn a elektronická tvorba obrazu**. Sú to vizuálne médiá, ktoré v našej kultúre získavajú stále dominantnejší charakter a absolvent školy sa stáva ich nepripraveným užívateľom. Z nich je v ZŠ zastúpená len počítačová výchova, ale aj tá sa odohráva len na technickej úrovni; pritom prevažná časť výstupov elektronických médií v súčasnom svete má charakter vizuálneho artefaktu. Nie je náhoda, že práve to, čo absentuje vo výchove, je v našej civilizácii predmetom pasívneho konzumu (a tým aj manipulovania užívateľa). Prejavy týchto médií (často veľmi triviálne) sú prijímané ako hotový („na kľúč dodaný“) produkt alebo podmanivý zážitok, ktorý koreluje s veľmi nízkou úrovňou vedomia (tomu zodpovedajúcim vkusom..., myslením o svete...), v ktorom divák pociťuje len účinok znakov, ale nie je schopný odhaliť (vedome prežívať) ich obsah. Preto dôležitým krokom k aktívnemu prístupu k médiám (k ich mentálnemu spracovávaniu) je pochopenie ich základnej štruktúry a funkcie – to vyžaduje mať **aktívnu skúsenosť s ich jazykom**.

Súhrn: Nová koncepcia VV počíta s laborovaním a s tvorivým spracovávaním aj základných prvkov jazyka architektúry, fotografie, filmu a videa, dizajnu (od priemyselného až po telový) a elektronických médií. Intermediálnosť procesov súčasného výtvarného umenia poskytuje k takejto výchove dobré východiská.

VI. Obsahové jadro (kmeňové učivo) novej koncepcie VV pozostáva z komplexu **výtvarných problémov**, ktoré tvoria sieť - *vertikálne* (t. j. v gradácii od nižších ročníkov k vyšším) usporiadané **metodické rady** a *horizontálne* väzby (medzi jednotlivými výtvarnými problémami v ročníku), umožňujúce reťazenie alebo projektové vyučovanie.

Metodické rady pre prvý stupeň sú:

1. Základné vyjadrovacie prostriedky: škvrna, línia, tvar, bod.
2. Základné vyjadrovacie prostriedky: farba.
3. Základné kompozičné princípy: symetria-asymetria, rytmus-arytmia, mierka, plocha a formát, priestor a tvar, pohyb a pokoj, kontrasty a súzvuky, dynamizácia kompozičných schém.
4. Podnety výtvarného umenia: procesy, techniky a témy moderného a súčasného výtvarného umenia.
5. Podnety dejín umenia: hra na výtvarníka v rôznych historických obdobiach.
6. Podnety fotografie: výtvarné operácie s fotografiou; oboznamovanie sa so základmi jazyka fotografie.

7. Podnety filmu a videa: cez výtvarné činnosti sa žiaci oboznamujú so základmi jazyka filmu a videa.
8. Podnety architektúry: hravé laborovanie s problematikou architektúry.
9. Podnety dizajnu: dizajn výrobkov a strojov, dopravných prostriedkov, nábytku, odevný dizajn, textilný dizajn, telový dizajn.
10. Podnety tradičných remesiel: aplikácia niektorých techník a postupov tradičných remesiel v aktuálnych žiackych výtvarných činnostiach.
11. Podnety elektronických médií: základné operácie s počítačom, primerané výtvarné operácie s textom a s obrazom.
12. Porovnávacie, kombinačné a súhrnné cvičenia: úlohy sú zamerané na pochopenie špecifických i spoločných prvkov rôznych médií, druhov a štýlov vyjadrovania, porovnávanie tvarových modalít, kategorizáciu podľa zvoleného hľadiska a na ďalšie operácie.
13. Podnety hudby a literatúry - synestetické podnety.
14. Podnety rôznych oblastí poznávania sveta: poznávanie sveta prostredníctvom látky iných vyučovacích predmetov poskytujú jednak možnosť medzipredmetových väzieb, jednak sú hľadáním vizualizácie a ekvivalentného vyjadrenia rôznych javov výtvarnými prostriedkami.
15. Tradícia a identita / kultúrna krajina: aktívne mentálne a výtvarné spracovávanie podnetov z prostredia v ktorom žiaci žijú - poznanie typického vo vlastnom prostredí, jeho porovnávanie s inými prostrediami.
16. Výtvarné hry.

Metodické rady pre druhý stupeň sú:

1. Výtvarný jazyk - kompozícia: negatív-pozitív, textúra, usporiadanosť a chaos, mierka, proporcie, štylizácia.
2. Možnosti zobrazovania videného sveta: pochopenie zásad zobrazovania podľa videnej skutočnosti, spamäti i podľa obrazovej predlohy.
3. Podnety výtvarného umenia: procesy, techniky a témy moderného a súčasného výtvarného umenia.
4. Podnety dejín umenia: úlohy založené na empatickom pochopení podmienok iných historických období a iných kultúr.
5. Podnety fotografie: základy fotografovania, spoznávanie jazyka fotografie a výtvarné operácie s fotografiou.
6. Podnety filmu a videa: základy filmového jazyka, laborovanie so strihom, s kamerou, hra na filmový štáb.
7. Podnety architektúry: cvičenia s architektonickými princípmi a témami.
8. Podnety dizajnu: dizajn výrobkov a strojov, dopravných prostriedkov, nábytku, odevný dizajn, textilný dizajn, telový dizajn.
9. Podnety tradičných remesiel: aplikácia niektorých techník a postupov tradičných remesiel v aktuálnych žiackych výtvarných činnostiach.
10. Podnety elektronických médií: spracovanie digitálneho obrazu, morfiging, základy webového dizajnu.
11. Podnety hudby a literatúry - synestetické podnety.
12. Podnety rôznych oblastí poznávania sveta: poznávanie sveta prostredníctvom látky iných vyučovacích predmetov - vyjadrenia rôznych javov výtvarnými prostriedkami (kryštalizácia, zmena skupenstva, kondenzácia, podtlak a pretlak, sublimácia, šírenie a lom svetla, zvuku, magnetizmus, meteorologické javy, elektrické javy ..., mikro a makro štruktúry... synonymá a homonymá ..., mapovanie...).
13. Tradícia a identita / kultúrna krajina: spracovanie podnetov v širokom rozpätí od geografického charakteru krajiny, rázu tradičnej architektúry a pamiatok, vidieckeho alebo mestského folklóru a pod. Úlohy smerujú k poznaniu typického vo vlastnom prostredí a k jeho porovnávaní s inými prostrediami (krajmi, krajinami). Výtvarné spracovanie predstavuje interpretáciu a aktualizáciu typických fenoménov do súčasného jazyka a tém. Dôležitým

aspektom je postupná vedomá identifikácia s istým prostredím, zvykmi a štýlmi, resp. kritický postoj k nim (vnímať väzby *prostredie - ja a ja – prostredie*).

V novej koncepcii VV má dôležité miesto aj aktívna spolupráca s galériami a múzeami (podľa možnosti školy), sledovanie súčasného diania v umení, poznávanie tradícií a špecifik vlastného regiónu, a aktualizácia techník tradičných remesiel.

Zavedenie novej koncepcie bude podporené edukačnými materiálmi. Formou digitálnych súborov (CD, DVD) budú distribuované na ZŠ obrazové materiály ku každému výtvarnému problému, taktiež cvičné materiály pre laborovanie v oblasti filmu, animácie a elektronických médií.

Pre učiteľov budú vydávané metodické materiály uvádzajúce ich do problematiky vyučovania jazyka architektúry, fotografie, filmu a videa, dizajnu a elektronických médií. Ďalšou etapou je pripravovaný projekt E-learningového ďalšieho vzdelávania učiteľov VV a internetový magazín, ktorý bude zdrojom aktuálnych informácií, a prostredníctvom ktorého budú môcť učitelia prezentovať výsledky svojej práce, a zúčastňovať sa v internetových diskusiách o problémoch didaktiky VV a výtvarného umenia.

[späť na úvodnú stranu](#)